

บทคัดย่อ

โครงการการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองและฟื้นฟูการทำนาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านนาหลวง ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นโครงการที่เกิดขึ้นเนื่องจากชุมชนในพื้นที่เห็นว่าการทำนาในพื้นที่บ้านนาหลวงในปัจจุบันเป็นการทำนาสมัยใหม่ที่มีต้นทุนสูงและยังเป็นอันตรายแก่ชาวนา ประกอบกับพันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวพันธุ์ส่งเสริมที่มีการส่งเสริมจากทางรัฐ ทำให้ข้าวพันธุ์ดั้งเดิมที่เคยมีชื่อเสียงหายไปจากพื้นที่ จึงมีความต้องการจะฟื้นฟูการทำนาแบบดั้งเดิมและฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นเมือง โดยเฉพาะพันธุ์ข้าวหอมไชยาที่เคยมีชื่อเสียงโด่งดังให้กลับคืนมา โดยมีโจทย์วิจัยว่า “แนวทางในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองและฟื้นฟูการทำนาแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านนาหลวง ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ควรเป็นอย่างไร” และมีวัตถุประสงค์ เพื่อฟื้นฟูวิธีการทำนาแบบดั้งเดิม ฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เคยโด่งดังให้กลับคืนมา สร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรทำนาในพื้นที่ตำบลเลม็ด ประสานความความร่วมมือกับหน่วยงานและภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และผลักดันให้พื้นที่กลายเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ในการทำนาให้กับคนทั้งในและนอกชุมชนในอนาคต

ทีมวิจัยก็ได้เริ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามแผนที่วางไว้ ตั้งแต่การจัดเวทีเพื่อชี้แจงโครงการ, การศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานในการทำนาแบบดั้งเดิม, การรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมือง, การอบรมเชิงปฏิบัติการได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาปัจจัยการผลิต, การทดลองทำนาข้าวหอมไชยาในแปลง การคัดพันธุ์ข้าว, และการประชุมทีมวิจัย รวมถึงจัดทำรายงาน เพื่อนำเสนอการทำงานทั้งหมดที่ผ่านมาของโครงการวิจัย

จากการดำเนินกิจกรรม ผลการวิจัย ในเรื่องการทำนาแบบดั้งเดิมให้กลับคืนมา จากการเก็บข้อมูล พบว่า การทำนาแบบดั้งเดิมนั้น เป็นแบบการพึ่งพิงธรรมชาติ และปัจจัยการผลิตจากในพื้นที่ ทั้งมีความเชื่อที่สืบทอดกันมาในเรื่อง ฤกษ์ ยาม พิธีกรรม ต่างๆเกี่ยวกับการทำนา ที่เป็นเสมือนกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคม ทำให้สังคมชาวนาในอดีตอยู่กันแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันซึ่งต่างจากวิถีชีวิตการทำนาในปัจจุบันอย่างสิ้นเชิง สำหรับการฟื้นฟูการทำนาของทีมวิจัยนั้น ไม่อาจนำรูปแบบการทำนาแบบดั้งเดิมทั้งหมดมาใช้ในงานวิจัยได้ เนื่องจากบริบทพื้นที่ เครื่องมือ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีแตกต่างไปจากเดิม แต่จะประยุกต์ใช้การทำนาในอดีตรวมกับการทำนาแบบใหม่ โดยเน้นในเรื่องการทำนาแบบอินทรีย์ และเน้นการใช้ปัจจัยการผลิตภายในพื้นที่เป็นหลัก

ส่วนผลการดำเนินกิจกรรมในเรื่อง การฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เคยโด่งดังให้กลับคืนมา ทีมวิจัยได้เก็บข้อมูลพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เคยปลูกในอำเภอไชยา ได้ 9 พันธุ์ พบว่าข้าวทั้ง 9 พันธุ์ มีลักษณะเด่น

และความเหมาะสมในการนำมาประกอบอาหารที่แตกต่างกัน และจากการหาเมล็ดพันธุ์เพื่อนำมาทดลองปลูกนั้นสามารถหาได้ แค่เพียง 2 พันธุ์ คือ ข้าวเหนียวตาล และข้าวหอมไชยา จึงนำเมล็ดข้าวที่ได้มาขยายพันธุ์ โดยเน้นข้าวหอมไชยาเป็นหลัก เนื่องจากเป็นข้าวที่โด่งดัง ในเรื่องความหอม และรสชาติอร่อย โดยการทำนาจะเน้นทำแบบอินทรีย์ ซึ่งตลอดระยะเวลากว่า 3 ปีที่ผ่านมา แต่ละกิจกรรมที่ทำได้ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ผ่านการลองผิดลองถูกมาจนถึงระดับหนึ่ง ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะเป็นไปในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ จากการทดลองปลูกทั้ง 3 ครั้ง พบว่าข้าวที่ได้มีลักษณะดีขึ้นเรื่อยๆ คือ การปลูก ครั้งที่ 3 ลักษณะข้าวหอมไชยาที่ได้นั้น ดีกว่าการปลูกในครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ซึ่งใกล้เคียงลักษณะประจำพันธุ์ของข้าวหอมไชยาในอดีตมากขึ้น ทั้งลักษณะต้น ใบ การแตกกอ สีข้าวเปลือกเริ่มมีสีเหลืองทองตรงตามพันธุ์ในอดีตมากขึ้น แต่ยังขาดเรื่องความหอมของต้นกล้า และคุณภาพการหุงต้ม ซึ่งพบว่า รสชาติยังไม่ หอม มัน อร่อยเท่าในอดีต

ซึ่งการทำงานที่ผ่านมา นอกจากผลในเรื่องที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานวิจัย ไม่ว่าจะเป็นจิตสำนึกที่ดีในการทำงานของทีมวิจัยและคนในชุมชนที่หันมาสนใจการทำนาแบบอินทรีย์มากขึ้น รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มองเห็นถึงความสำคัญในเรื่องของการฟื้นฟูข้าวพันธุ์พื้นเมืองและการทำนาแบบดั้งเดิม จึงเข้ามาหนุนให้เกิดการทำนาแบบอินทรีย์มากขึ้น ปัจจุบันได้เกิดการสนับสนุน และขยายองค์ความรู้ที่กว้างขึ้น เช่น มีการขยายผลไปสู่ การเรียนรู้วิถีพอเพียง โดยได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การเรียนรู้ทางไกล เศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และองค์การภาคี เป็นต้น นอกจากนี้ ในขณะที่การทำงานร่วมกันของทีมวิจัยก็ได้พัฒนาศักยภาพไปในตัว และสร้างความเปลี่ยนแปลงด้านความคิด และทัศนคติที่ดีต่อการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น

ทั้งนี้เป้าหมายของทีมวิจัย คือ จะฟื้นฟูข้าวหอมไชยาให้กลับมา และผลักดันให้ได้รับมาตรฐานสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือ ข้าว GI ในอนาคต เพื่อยกระดับราคาข้าวหอมไชยาให้สูงขึ้น ซึ่งจะสามารถดึงดูดใจให้ชุมชนชาวนาในพื้นที่อำเภอไชยาหันกลับมาทำนาข้าวหอมไชยาได้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการฟื้นฟูข้าวหอมไชยาให้กลับมาส่งกลิ่นหอมฟุ้งคู่กับทุ่งไชยาและชาวนาในพื้นที่สืบกันไป

ลิขิต ดิษยนาม และคณะ